

-ÖLÜMÜNÜN 50. YILINDA-

Mahmut Esat Bozkurt Sempozyumu

(Bildiriler, Tartışmalar)

Kuşadası : 21 Aralık 1993

MAHMUT ESAT BOZKURT : YAŞAMI VE KİŞİLİĞİ

Kemal ARI

Türk Devrimi'nin öndegelen düşün ve eylemcilerinden ; kuva-yı milliyeci, Atatürk Dönemi'nin İktisat ve Adliye vekili, büyük hukukçu ve üniversite hocası Mahmut Esat Bozkurt, 1892 yılında Kuşadası'nda dünyaya gelmiştir. Kuşadası'nda belediye başkanlığı, İzmir'de de vilayet meclis-i umumi azalığı yapmış olan Moralı Çiftçi Hacı Mahmutoğlu Hasan Bey'in oğludur. Mahmut Esat Bozkurt yaşamının sonuna dek, kendisini tanıtmak gereğini duyduğu zaman ; "Bana Kuşadalı Hasan Bey'in oğlu Mahmut Esat derler" demekten son derece hoşlanmıştır. Kendisini tanıyanlarca çok sevilen ve sayılan Kuşadalı Hasan Bey, "İngilizler'in 'country gentilmen' dedikleri tipte taşralı, varlıklı kibar bir adam çehresine" sahipti. "Haysiyet ve şerefine bağlı, mağrur başlı ve bakışlı bir adamdı." ¹ Annesi ise, Alaşehir'in Koçaklar Köyü'nden Hacı Şakir Hocanın kızı Hatice Mekiye Hanım'dır. Hatice Mekiye Hanım ; Avrupa'da okumuş, böylelikle çağdaş dünyanın yaşam biçimini ve değerlerini tanımış bir Osmanlı subayının kızıdır. Diğer Osmanlı kentlerine göre, göreceli olarak, daha çok batılı kavram ve değerlere sahip olan İzmir'in kozmopolit ortamında doğup büyüdüğünden, bir ölçüde olsun Mahmut Esat Bey'e bu değerleri aktarabilmiştir. Mahmut Esat Bey, kalabalık bir aile ortamında yetişmiştir. Dört kez evlenmiş olan babası Hasan Bey'in ilk hanımından Mahmut Esat, Sureyye, Faruk, Kenan ve Ethem adlarında beş çocuğu olmuştur. İkinci hanımından Birinci Dünya Savaşı'nda şehit olan Ali Fuat ; son hanımından da Sadiye (Sarioğlu) adlı iki çocuğu daha dünyaya gelmiştir. ²

Mora'dan göçederek gelmiş olan ailenin Selçuk- Kuşadası arasında, Menderes boyundaki Efes Harabeleri yakınında büyükçe bir çiftliği bulunuyordu. Çevrede oldukça varlıklı olarak tanınan aileye, Arvalya adlı bu çiftlik, Sultan II. Mahmut'un bir fermanıya verilmişti. ³ Kendisi de göçederek bu güzel çiftliğe yerleşmiş olan ailede, bi-

1 Şükrü Kaya, "Mahmut Esat Bozkurt", *Adliye Dergisi : Mahmut Esat Bozkurt Nüshası*, Ankara, 1944, s. 62 ; yine bkz : Tanık Ziya İslıman, *Mahmut Esat Bozkurt : Hayat ve Hahraları (1892-1943)*, İzmir, 1944, s. 9.

2 Pelin Böke, *Mahmut Esat Bozkurt ve Hukuk Reformu*, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1988, s. 27.

3 "Arvalya" adı, Atatürk'ün çiftliği bir ziyaretinde "Eroğlu" olarak değiştirilmiştir.

linen tarihsel koşulların sonunda yitirilen Osmanlı topraklarının acısı sık sık dile getirilirdi. Şükrü Kaya Bey, Mahmut Esat Bey'in ilk ulusçuluk ve yurtseverlik derslerini, dede ve ninesinin "hasretli ve harareti" gözyaşlarıyla anlattıkları yitirilmiş vatan öykülerinden aldığını belirtir. ⁴ Ünlü özgürlük savaşçısı ; Türk basın ve düşünce yaşamının ilgi çekici kişiliklerinden birisi olan Ubeydullah Efendi, Mahmut Esat Bey'in dayısıdır. Hiciv ve nükteleriyle basın tarihinde özgün bu yer tutan bir kişi, Bozkurt'u küçük yaşından bu yana yoğun biçimde etkilemiştir. Özel sohbetlerinde sık sık babası kadar sevdiğini dile getirdiği dayısının pratik ve üretken zekasının izlerini, Mahmut Esat Bey'de de görmek olanaklıdır. ⁵

Mahmut Esat Bey'in çocukluk günleri, Selçuk yakınındaki çiftliklerinde geçmiştir. Bu döneme ait anılar, onun yaşamının en mutlu anları olmuştur. İlk öğrenimini Kuşadası'nda ve İzmir'de (Yusuf Rıza Mektebi) tamamlamıştır. Daha sonra, İzmir İdadisi'ne devam etmiş ve bu okulun başarılı öğrencileri arasında yer almıştır. Özellikle kişiliğinin oluşumunda büyük bir rol oynamış bu dönemde, tarih dersini pek sevmiş, riyaziye dersinden ise hiç hoşlanmamıştır. ⁶ Yüksek öğrenimini İstanbul Hukuk Mektebi'nde yapmıştır. Türk hukuk topluluğuna büyük değerler ve kişilikler kazandırmış olan bu okulda, sınıfının en küçük öğrencisi olan Mahmut Esat'ın notları, hocası Cemil Bilsel'e göre çok iyiydi ve "pek ateşli ve cevval olan bu genç okulunu parlak bir diploma ile bitirmişti"⁷. Işıtman ; bu dönemde onun özellikle toplumsal içeriği olan derslere ilgi duyduğunu, bu alanlara ilişkin bir çok kitap alıp hızla okuduğunu, bu derslerin hocalarıyla tartışmayı ve düşüncelerini özgürce dile getirmeyi pek sevdiğini belirtmektedir. ⁸ Mahmut Esat Bey, hukuk alanındaki eğitiminde babasının karşı çıkmasına rağmen, İsviçre 'ye gitmiş ; bu süre içinde dayısının yardımını görmüştür. Babası Hasan Bey, sonradan durumu öğrenince oğluna her türlü desteği vermekten de geri kalmamıştır. Fribourg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde, lisans ve doktora düzeyinde öğrenimine devam etmiştir. Böylece O, ilki İstanbul'da, ikincisi de İsviçre'de olmak üzere iki Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. O'nun engin hukuk bilgisinde ve hukuki konularda derinlemesine analiz yapabilme becerisinde hiç kuşkusuz, aldığı bu güçlü hukuk eğitiminin büyük etkisi olmuştur. O'nu yurtdışındaki öğrencilik yıllarında tanımış olan Mazhar N. Göknil ; Mahmut Esat'ın değişik nitelik ve düzeydeki yurt sorunlarıyla ilgilendiğini vurgular ;

4 Şükrü Kaya, a.g.m., s. 61.

5 1858-1937 yılları arasında yaşamış olan Ubeydullah Efendi, sarıklı ve cübbeli bir Jön Türk olarak bilinir. O'nun Asya'dan Amerika'ya süren gazisi ve "deryadil" mizaçlı, anıları için bkz : Ahmet Turan Alkan, - *Sıradışı Bir Jön Türk : Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları*, İletişim yay., İstanbul, 1989.

6 T.Z. Işıtman, a.g.y., s. 8.

7 A.g.y., s. 12.

8 A.g.y., s. 8.

günlük sorunlar kadar, din, dil, eğitim-öğretim ve daha nice toplumsal ve ekonomik sorunları deşen, bunları hararetle tartışan, çözüm yolları üreten gençler arasında tanıdığını belirtir. Mahmut Esat'ın Avrupa'daki öğrencilik yıllarına ilişkin gözlemlerini de anlatan Göknil ; "Tavrıları, o zamanki İstanbul müşkilpesentliğimizle *taşralı* damgasını vurmakta gecikmediğimiz tipin ta kendisiydi" demektedir.⁹ Ülkesinden uzakta, Avrupa siyasetini ve bu siyasetin Osmanlı Devleti'ne ve toplumuna bakış biçimini gören ve garipseyen Mahmut Esat Bey, adeta ulusal kimliğinin savunusuna geçmiştir. O'nun atılğan yapısı, Cenevre'deki Türk Başkonsolosu'nun ; "Uysal bir talebe değil, ihtilalcidir" biçiminde yakınma ve şikayetine neden olmuştur.¹⁰ Sözkonusu üniversiteye hazırlayıp sunduğu doktora tezi, Osmanlı kapütilyasyonlarıyla ilgilidir. Osmanlı Devleti'nin yaşamsal konularından birisi olan ve ancak Lozan Anlaşması'yla kesin çözüme kavuşturulabilen kapütilyasyonlar, O'nun "Du régime des Kapitulations Ottomanes" (Osmanlı Kapütilyasyonları Rejimi) adlı doktora tezinde incelenmiş ; kapütilyasyonların kaldırılmasının uluslararası hukuka aykırı olmadığı gibi, Osmanlı Devletine ait bir hak olduğu tezi batılı bir üniversitede kabul görmüştür. "Cum Laude" takdir derecesiyle bitirdiği okulunun, en başarılı öğrencileri arasındaki haklı yerini almıştır.¹¹

Lozan kentinde oturduğu günlerde, Avrupa'da gelişen siyasal sistemleri ve bu sistemlerle ilgili kavramları tanıma ve inceleme olanağı bulan Mahmut Esat Bey, hiç kuşkusuz, kendi ülkesinin bu değerlere ne derece uzak olduğunu görmüştür. Emekli öğretmen Bodan'dan aldığı Fransızca dersiyle, "mükemmel" denilebilecek bir batılı dile sahip olmuştur. Özel olarak aldığı "Demokratik Politika" dersiyle de, XX. Yüzyıl'ın başından bu yana, gittikçe etkili olan demokratikleşme akımını tanıma olanağı bulmuştur.¹²

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nın sonunda uğradığı acı yenilgi, dönemin aydınlarını büyük bir tarihsel sorumlulukla karşı karşıya getirmiştir. Yurtdışında bulunan pek çok vatansever genç, ülkelerinin acı felaketleri karşısında yoğun acılar yaşamışlardır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu gençlerden birisi olarak : "... bir Avrupa şehrinde başım eğik, gözlerim yaşlı dolaşıyorum. Yüreğim bir derin uçurum, kafam bir cehennemdir... Geceleri gözüme uyku girmiyor ; gündüzleri yemiyor, içmiyorum. Gideceği yeri, yapacağı işi, göreceği kimsesi olmayan garip ve fakara serserilerin otomat adımlarıyla o kaldırımdan bu kaldırıma, o sokaktan bu sokağa yürüyorum. ... Şu anda babamın mezarı

9 Mazhar N. Göknil, "Mahmut Esat Bozkurt", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (1944), s. 322.

10 T.Z. Işıman, *a.g.y.*, s. 12.

11 Kapütilyasyonlarla ilgili bu tez, sonradan, 1928 yılında İstanbul'da Fransızca olarak basılmıştır.

12 Pelin Böke, *a.g.tez.*, s. 29-30.

babamın mezarı düşman ayakları altında çiğnenirken, benim milli şerefim, benim insani gururum bu yabancı şehrin içinde binbir türlü tahkir, tezyif ve tecavüzle hurpalanıp eziliyordu" sözleriyle, duygularını dile getirmektedir.¹³ Mahmut Esat Bey'in de, ülkesinin bu perişan durumu karşısında yüreğinin parçalanmış olduğuna kuşku yoktur. Hele hele canı kadar sevdiği güzel İzmir'in ve doğup büyüdüğü Kuşadası'nın işgal edilişi, ona ölümden de acı gelmiş olmalıdır. O'nu tanıyanlar, özel konuşmalarında, Kuşadası'nın işgal edilmesini anlatırken de, kurtuluşunu anlatırken de ağladığına çok kez tanıklık etmişlerdir.¹⁴ Bu güzel yurt köşelerinin işgal edilmesi üzerine Şükrü Saraçoğlu, Kazım Nuri ve Harun Aliçe ile birlikte yurdunun ve ulusunun, tarihin tanıklık ettiği en acı ve karanlık gününde, savunmasına katkıda bulunmak üzere, Avrupa'dan ayrılmıştır. Bu başarılı ve katıksız yurtseverlerin, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında, ulusal savaşa katılmasından çekinen Yunan Başbakanı Venizelos, yurda dönüş sürecine engel olmak için girişimlerde bulunmuş, fakat başarılı olamamıştır. Nazilli'ye gelerek, Demirci Mehmet Efe'nin karargahına giden bu gençler : Anadolu'da, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlamış olan ulusal tepki ve direniş eyleminin içeriğini ve boyutların anlamaya çalışmışlardır. Türk Kurtuluş Savaşı'nın tarihsel anlamını ve niteliğini kavramakta gecikmeyen Mahmut Esat'ın, 120 kişilik ulusal bir müfreze kurarak Kuşadası'na geldiğini, Selçuk ve Kuşadası'nda "Kuvay-ı Milliye" başkanı olarak silahı elinde, düşmanla çarpıştığını halkı örgütlemeye çalıştığını ve işbirlikçilere karşı direndiğini görmekteyiz.¹⁵ 14 Mayıs 1919'da İtalyanlar Kuşadası'na çıkarma yapmış, Selçuk İstasyonu'nu işgal etmişlerdir.¹⁶ İtalyanlar'ın bu eylemini hazmedemeyen Venizelos, bir an önce Aydın'ın işgal edilmesi emrini vermiştir.¹⁷ Bu gelişmelere tanıklık eden Mahmut Esat Bey, doğup büyüdüğü toprakların işgale karşı savunulmasını, ulusal bir gurur konusu yapmıştır. Kendisine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce yeşil-kırmızı İstiklal Madalyası verilmiştir.

23 Nisan 1920 tarihi, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin dönüm noktalarından birisidir. Olağanüstü yetkilerle donatılmış olarak açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, İhtilalci yapısıyla tarihe damgasını vurmuştur. Gerçek bir ihtilalci olan Mahmut Esat Bozkurt, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İzmir milletvekili olarak girmiştir. Ulusal savaşın eylemli olarak sonuçlanışına dek, önemli görevlerde bulunmuştur. Örneğin O'nu, 18 Ekim 1920 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa

13 Bkz : Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, Ankara, 1987, s. 23.

14 T.Z. Işıman, *a.g.y.*, s. 53.

15 P. Böke, *a.g. tez.*, s. 30.

16 Ulkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, (1918-1938), Ankara, 1983, s. 37.

17 *A.g.y.*, s. 46

Kemal Paşa tarafından, illegal Komünist çalışmalara alternatif olsun diye kurulmuş olan Türkiye Komünist Fırkası'nın kurucu üyeleri arasında görmekteyiz. 1921'de, Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nde iki gün üyelik yapmıştır. ¹⁸ Yine, 1921 yılında, barış görüşmeleri için Londra'ya gitmiş olan Türk kurulunun içinde Mahmut Esat Bey de vardır. Bu dönemde O, varolan sorunun bir Türk-Yunan, hatta bir Türk-İngiliz sorunu değil, bir doğu-batı sorunu olduğuna inanmaktadır. Gerçekten de ; "Bu şark davası önünde İngilizler'in bizimle kolay kolay uyuşabilmek imkanları yoktur" diyen O'dur. ¹⁹

Türk Kurtuluş Savaşı sürecinde O, yurdunun ve ulusunun sorunlarını ve gelişmiş ülkeler ve toplumlar karşısındaki durumunu çok yakından görme ve yorumlama olanağı bulmuştur. Bunun yanısıra, toplumuna da öğretmeyi ve bilgilendirmeyi bir görev saymıştır. Daha çok genç yaşlarında, yaşanan Otuzbir Mart gericilik olayında duyduğu tedirginlik üzerine yazdığı yazılar gibi ²⁰ ; bu dönemde de *Anadolu'da Yenigün ve Haki-miyet-i Milliye* gazetelerinde Türkiye halkının toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel sorunları ve bunların çözüm yolları üzerine yazılar yazmıştır ; örneğin, "*Memleketin Büyük Derdi : İdadi ve İçtimai Hayat*" ²¹, "*İdare Sanatı*" ²², "*Adliyemizde Teceddüt*" ²³, "*Maarif Siyasetinde Anadolu Rumlari*" ²⁴, "*Dahili Rum Meselesi*" gibi yazılarında, o dönem için radikal nitelikli önerilerde bulunmuştur...

12 Temmuz 1922 - 4 Ağustos 1923 tarihleri arasında Rauf Bey'in (Orbay) başvekilliğindeki hükümette, İktisat Vekili olarak görev yapmıştır. Bu O'nun ilk vekilliğidir ve bu tarihte henüz otuz yaşındadır. Bu görevini, Fethi Bey (Okyar) hükümetinde de sürdürmüştür : (14 Ağustos 1923-27 Eylül 1923). İktisat Vekilliği döneminde Mahmut Esat Bey'in, işgalden henüz arındırılmış Türkiye'nin savaş sonrasında ekonomik görüntüsünü ortaya koyan ayrıntılı bir topoğrafya çalışması yaptırdığını biliyoruz. Ayrıca, Ziraat Bankası'nın ıslahı, kooperatifler, çiftçi kredileri ve sigorta işleri gibi

18 Bkz : Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, I-II (1920-1927), İzmir, 1988, ss. 87-91.

19 TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, Ankara, 1985'ten akt : P.Böke, a.g.tez, s. 32.

20 Bu gericilik olayından pek etkilenmiş olan Mahmut Esat Bey, "Kuşadalı Mahmut Esat" imzasıyla, İttihat gazetesine yazılar yazmış ve "İttihad"ın gerekliliğini savunmuştur : Kuşadalı Mahmut Esat, "İttihadın Lüzumu", *İttihat*, 23 Nisan 1909 ; "Tarih Okumalıyız", *aynı gazete*, 12 Mayıs 1909 ; aynı dönemde O'nun, İzmir'de yayınlanmakta olan *Ahenk ve Köylü* gazetelerinde de yazılan görülmektedir ; bkz : Hakkı Uyar, "Türk Devrimi'ni Teorileştirme Çabaları : Mahmut Esat Bozkurt Örneği : I", *Tarih ve Toplum*, XX/ 119 (Kasım 1993), s. 266, 271.

21 *Anadolu'da Yenigün*, 12 Eylül 1920.

22 *Aynı gazete*, 21 Eylül 1920.

23 *Aynı gazete*, 1 Şubat 1921.

24 *Aynı gazete*, 3 Mayıs 1921 ; Mahmut Esat Bey, 1924 yılında Atatürk tarafından adı "*Cumhuriyet*" olarak değiştirilen, Yunus Nadi (Abaloğlu) nin çıkardığı *Anadolu'da Yenigün* gazetesinin daimi kadrosu içinde görülmektedir ; bkz. Hatice Sürmen, *Yenigün, Anadolu'da Yenigün Gazetesi ve Dizini*, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), İzmir, 1992.

ekonomik yönden çağdaş konularda verimli çalışmalarda bulunmuştur. Bütün bunların yanında, belki de en önemlisi ; Türkiye'nin ekonomik yönden amaçlarını ve ilkelerini belirlemek amacıyla, 17 Şubat 1923'te toplanmış olan İzmir İktisat Kongresi'nin başta gelen mimarı oluşudur. Hiç kuşkusuz, Atatürk'ün sağladığı büyük destek, bu önemli konuda ona büyük bir güç vermiştir. Başarılı ve yararlı bakanlık hizmetlerine karşın, Halk Fırkası içinde filizlenmeye başlayan karşı muhalefetin hedeflerinden birisi olan Mahmut Esat Bey, artık kendisine güven kalmadığı savları üzerine, demokrat kişiliğe koşut bir kararla, İktisat Vekilliği görevinden istifa etmiştir.

Bu aşamadan sonra O'nu, kurulan yeni Fethi Bey Hükümeti'nde Adliye Vekili olarak görmekteyiz. Bu görevine, Fethi Bey'den sonra hükümet kurmuş olan İsmet Bey'in (İnönü) başvekilliği süresince de devam etmiştir. Denilebilir ki ; Türk Devrimi'nin en önemli boyutlarından birisi olan hukuk alanındaki reformlara katkılarıyla, en verimli çalışmalarını bu dönemde gerçekleştirmiştir. Bu süreçte O'nun en büyük destekçilerinden birisi, Başvekil İsmet Paşa olmuştur. Nitekim, Türk Hukuk Tarihi'nin en büyük reformlarından olan yeni yasaların alınmasında ve hazırlanmasında karşılaştığı sorunların aşılmasında, İsmet Paşa'dan gördüğü ilgi için ; "Bu kanunları hazırlarken maruz kaldığım müşkilat içinde yanıbaşında daima büyük başvekili buldum" sözlerini kullanmıştır.²⁵ Adliye Vekili olunca ; on üç asır önce, Bağdat çöllerinde yazılmış ve on üç asırdan beri, Türk'ün yazgısını belirleyen yasaların çağdışılığına değinerek, hukuk alanında temelli ve kökten bir reformun gerekliliğine ilgileri çekmiştir. Gerçekten de O'nun, ilk önce, böyle bir reformu gerçekleştirecek adliye örgütünün düzenlenmesine yöneldiği görülmüştür. Adaleti sağlayan yargıçların ve diğer adli elemanların sicil sistemlerini gözden geçirmiş ; en yakın çalışma arkadaşlarından Başmüfettiş Halil (Özyörük) Bey'in başkanlığında oluşturduğu bir kurul aracılığıyla, o dönem için, mükemmel denilebilecek bir arşivlemeyi gerçekleştirmiştir. Teftiş teşkilatını yeniden düzenlemiş ; üyelerini ülkenin her yerinde gruplar halinde çalışmaya yöneltmiş ; bunların bir kısmını doğrudan yanına alarak, Van, Bitlis gibi ülkenin en uzak yörelerine kadar gitti ve sorunları oralarda görüp, yaşamıştır. F. Karaoğlan'ın belirttiğine göre ; vekalette "teftiş" ve "temyiz", kendisi için iki önemli dayançtı.²⁶

Hukuk alanındaki yararlı çalışmalarından birisi de, hiç kuşkusuz, Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışıdır. 2 Ağustos 1925'te, Ankara'da ; "Leyli Hukuk Mektebi'nin Küşadı" için "müzakeratta bulunmak üzere", Adliye Vekaleti binasında, ülkenin

25 Baha Arıkan, "Kendi Sözleriyle Mahmut Esat Bozkurt", *Adliye Dergisi...*, s. 6.

26 Fahrettin Karaoğlan, "Mahmut Esat Bozkurt", *aynı dergi*, ss. 3-5.

öndegelen hukukçularını toplamıştır. M. Ali Bilgişin'in belirttiğine göre, Mahmut Esat Bey'in parlak gözlerinde, büsbütün başka ışıkların alevlendiği seziliyordu. Devrimin bu heyecanlı çocuğu, şeflerinin sönmez ilham kaynaklarından aldığı azim ve cesaretle, şeflerinin yeni istikametlerini açıklamıştır. Tanzimat Devri'nin beceremediği, meşrutiyet devrinin başaramadığı bir hukuk devriminin öncesinde olduğunu, bu amaçla Ankara'da bir hukuk mektebinin temelini atmak için, devrime inanmış Türk hukukçularının yardımına gereksinim duyulduğunu belirtmiştir. Gerçekleştirilecek hukuk devriminin biçimleri ve yöntemi konusunda bu toplantıda değişik görüşler öne sürülmüş, Mahmut Esat Bey ise, kestirme yolun, Avrupa medeni kanunlarından birisinin Türkçe'ye çevrilerek "İktibas" edilmesini ve hızla uygulanmasını önermiştir.²⁷ Atatürk'ün, bu düşünceye yakın bir çizgide olduğu bilinmektedir ; ama, hızla alınacak bir yasanın, uygulanmasını sağlayacak yetişmiş eleman eksikliği, ister istemez bazı kaygıları gündeme getirmiştir. Gerçekten de : Atatürk'ün bir toplantıda, çevrilecek bir yasanın uygulayıcısı olacak elemanların Türkiye'de bulunup bulunmadığı yolundaki bir sorusu, Mahmut Esat Bey'in şu yanıtı ile, bir yüksek hukuk okulu açılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır : "Paşam! Bir gün Avrupa'da çok mükemmel yeni bir silah icat edildiğini işitirseniz, memleketimizde bunu kullanmasını bilen askerlerimiz yoktur, diye ; o silahı almakla tereddüt mü edersiniz? Elbette ki hayır. Silahı alır ve onu kullanabilecek askerleri de yetiştirirsiniz" ²⁸.

O sırada, medeni hukuk hükümlerini ıslah etmek için çalışmakta olan Kanun-u Medeni Komisyonu'nun ağır-aksak çabaları, gerçekçi ve ciddi bir umudun oluşmasını engelliyordu. Bu umutsuzluğun pekişmesi, "İktibas" yoluyla, bir Avrupa ülkesinin medeni yasasının alınması yolundaki düşünceyi kesinleşmiş bir karara yöneltmiştir. Bu yargı pekişince, Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in evinde, Türk Medeni Kanunu'na kaynaklık edebilecek Avrupa medeni yasaları gözden geçirilerek tartışılmıştır. Mahmut Esat Bey, Türkiye'nin tanınmış hukukçularının teker teker yargı ve düşüncelerini almıştır. Fransız Medeni Yasası'nın eskiliği, Alman Medeni Yasası'nın belirsizliği, İtalya Medeni Yasası'nın ise bir orijinalliğinin olmayışı, ilgileri daha çok, İsviçre Medeni Kanunu'nun üzerine çekmiştir. Bilgişin, Mahmut Esat Bey'in İsviçre'de öğrencilik yapışının da, İsviçre Medeni Kanunu'nun seçilmesinde etkili olduğunu belirtir ²⁹ ; ama, diğer medeni yasalar için varılan yargılara bakıldığında, İsviçre Medeni Kanunu'nun (Code civil)

27 Şevket Memmedali Bilgişin, "İnkılapçı Mahmut Esat Bozkurt ve Türk Hukukunda İnkılap", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, I (1944), s. 316.

28 A.g.m., s. 317.

29 A.g.m., s. 318.

seçiminde Türk insanının doğal yapısı ve toplumsal düzeni yönünden, bilimsel yaklaşımın ön planda olduğu görülür.

Türk Medeni Kanunu'nun çevirisi yapıldıktan sonra, 17 Şubat 1926 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiş, 4 Ekim 1926 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Yine O'nun çabaları sonucunda, Türk Hukuku'nda önemli temel taşları olan Türk Ceza Kanunu, Borçlar Kanunu, İcra ve İflas Kanunu, Mahkemeler Teşkilatı Kanunu, Kara ve Deniz Ticaret Kanunları, Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu, Hukuk Usulü Mahkemeler Kanunu, Hakimler Kısve Kanunu gibi kanunlar kabul edilmiştir.

Mahmut Esat Bozkurt adı ile özdeşleşen diğer önemli bir konu da, Türk Hukuk Tarihi'nde özgün bir yeri olan Bozkurt-Lotus Davası'dır. Bozkurt adlı bir Türk gemisiyle, Lotus adlı bir Fransız gemisinin çarpışması sonucunda, iki ülke arasında başgösteren siyasal kriz, Lahey Adalet Divanı'na yansımıştır. Mahmut Esat Bey kendi önerisi ve hükümetin de kabul etmesi üzerine, gönüllü olarak gittiği bu mahkemede Türk tezini başarıyla savunmuş ve kapütilyasyonların devam edeceği anlayışının sürdüğü bir ortamda, Türk vatandaşlarına karşı Türk toprakları ya da karasuları dışında suç işleyen yabancıların, Türk mahkemeleri tarafından yargılanabileceği görüşünü kabul ettirmiştir. Dünyaca ünlü Fransız hukukçularının önünde yaptığı başarılı savunma, O'nun engin hukuk bilgisi hakkında doyurucu bir yargı vermektedir. Bu başarı O'na, "Bozkurt" soyadını kazandırmıştır.

Mahmut Esat Bey, 1930 yılına kadar Adliye Vekilliği görevini sürdürmüştür. Bu tarihte Türk Siyaset Yaşamı'nda yerini alan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın neden olduğu siyasal krizlerin, ülke ve devrim için vahim olabileceğini düşünmüş ; sözkonusu bu fırkanın görüşleriyle savaşında bulunmak amacıyla, Adliye Vekilliği görevinden istifa etmiştir. Bundan sonra O'nu öldüğü tarihe kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, İzmir milletvekili olarak görmekteyiz.³⁰

Milletvekilliği yanında O, hem üniversitenin seçkin bir hocası, hem de gazetele-
rin hukuk, siyaset, tarih ve toplumun güncel yaşayışı ile ilgili konulardaki aranan yo-

30 Cihan Yamaoğlu, O'nun 18 Eylül 1930'da, Ödemiş'te yaptığı bir konuşma nedeniyle tepkiler çektiğini ve bu nedenle istifaya zorlandığını yazmaktadır. Bu yorum yanlıştır. Çünkü Mahmut Esat Bey istifaya zorlanmamış ; aksine birkaç kez kendisi istifasını istemiş fakat kabul edilmemiştir. En son Vekiller Heyeti Atatürk'ün huzuruna çıkarken, Mahmut Esat Bey kendisi heyete katılmamış; istifasını Saraoğlu'nun cebine koymuştur. Nitekim İsmet Paşa, Milliyet gazetesine verdiği demeçte [24.9.1930], "Mahmut Esat Bey'in tarafımdan istifaya davet edildiği haberi asılsızdır. Kendisi şimdiye kadar bir kaç kere çekilmek arzusunı göstermiş ve tarafımdan kabul olunmamıştır. Bu defa ısrar etti. İstifasını kabul etmekte müessif olacağım" demişti. H. Uyar, a.g.m., s. 267. ; (Bkz : Cihan Yamaoğlu, M. Esat Bozkurt, K. B. yay., Ankara, 1987, s. 39 ; ideolojik nitelikli, subjektif olan bu yapıtta, Mahmut Esat Bozkurt'un pek çok yönden yanlış anlaşılıp değerlendirildiği görülüyor ; bkz. P. Böke, a.g. tez, ss. 35-37.

rumcusudur. Yusuf Hikmet Bayur, Yusuf Kemal Tengirşek ve Recep Peker ile birlikte, ilk Devrim Tarihi dersini üniversitede okutan dört kişiden birisidir. Ayrıca, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Devletler Hukuku, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Anayasa Hukuku derslerini okutmuştur.³¹ Ulus, Halk Dostu, Halkın Sesi, Hürriyet, Tan, Vakit, Yeni Asır ve Yeni Sabah gibi gazetelerde, değişik konularda günlük yazılarını aralıksız olarak sürdürmüştür.³² Öyle ki, Yeni Sabah gazetesine yazmakta olduğu son yazısı "Yürekler Acısı"nı kaleme aldıktan sonra, O'nun yaşamına mal olacak krizi geçirmiştir...

Türk Devrimi'nin önde gelen düşün ve eylem adamı Mahmut Esat Bozkurt, 21 Aralık 1943'te yaşama gözlerini yummuştur. Dönemin ünlü doktorları Prof. Dr. Muhtar Özden, Prof. Dr. Fahrettin Kerim ve Prof. Dr. Neşet Ömer'in ölüm nedenine koydukları tanı "dimağ-ı nezif" (beyin kanaması) tir.³³ O'nun ölümü yurttan büyük bir üzüntüyle karşılanmış, özellikle ders verdiği üniversitelerin öğrencileri öldüğü İstanbul Sıhhat Yurdu'nun önünde, hocalarının anısına büyük saygı görevlerini yerine getirmişlerdir. Cenaze saat 10'da, Çağaloğlu Sağıkevi'nden alınmış, şehir bandosunun çaldığı matemle, eller üzerinde, Ankara caddesine doğru götürülmüştür.

Bir polis ve bir jandarma müfrezesinin etrafını çevrelediği merhumun tabutunu Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar, Cumhuriyet Halk Partisi Vilayet İdare Heyeti Reisi Dr. Behçet Uz, Üniversite rektörü Prof. Dr. Tevfik Sağlam ; hakimler, müddeiumumiler (Savcılar), Adliye müfettişleri, vilayet, parti, belediye ve matbuat erkani, Emniyet Müdürü, şehirde bulunan eski ve yeni bir çok mebuslar, İstanbul Baro Heyeti, Ankara'dan Hukuk Fakültesi adına gelmiş olan Nihat Erim, Prof. Vasfi Raşit, Prof. Süheyl Erbil ile, sekiz öğrenciden oluşan kurul, eşi ve aile üyeleri izlemişlerdir. Cenaze, Babıalı Caddesi izlenerek Adliye'nin önüne getirilmiştir. Programda, bundan sonra cenazenin otomobille gideceği belirtilmiş olmasına karşın, onu sevenler, köprüye kadar elleri üzerinde taşımışlardır. 25 Aralık 1943 günü İzmir'e vapurla getirilmiştir. İstanbul'dan Tırhan Vapuru ile İzmir'e getirilen cenaze İzmir Memleket Hastanesi'ne taşınmış burada öğrenciler ve izciler kıyafetleriyle sabaha kadar nöbet tutmuşlar. Düzenlenen bir törenden sonra, istasyona götürülüp, vagona bindirilmiştir. Selçuk'a getirilip, parti binasına konulan naşının başında, gece boyu "ihtiram" nöbeti tutulmuştur. Ertesi sabah, İsbey Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra kendisini son kez se-

31 Ahmet Mumcu, *Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne (1925-1975)*, Ankara, 1977, s. 258.

32 Blz : H. Uyar, a.g.m., s. 268.

33 F. İyılman, a.g.y., s. 68.

lamlayan halk kalabalığının eşliğinde Selçuk-Kuşadası yolu üzerindeki, çok sevdiği çiftliğine (Arvalya-Eroğlu) götürülerek, vasiyeti üzerine, buradaki aile mezarlığında toprağa verilmiştir.³⁴

Mahmut Esat Bozkurt, iyi bir devlet adamı, üniversite hocası ve siyasetçi kişiliği yanında, aile düzenine de büyük önem veren bir aile reisi olmuştur. İktisat Vekili olarak geldiği İzmir'de, 1922'de, o döneme göre oldukça iyi eğitim görmüş olan ve çok iyi piyano çaldığı bilinen Menekşelizade Dr. Hüsnü Bey'in kızı Feheda Hanım'la evlenmiştir. Feheda Hanım O'nun üçüncü kuşaktan akrabası oluyordu ve o sıradaki henüz kolej talebesiydi. Dönemine göre oldukça iyi eğitim görmüş olan Feheda Hanım üç yabancı dil (Fransızca, İngilizce, Almanca) biliyordu. Bu evlilikten Gün, Ay adlı iki kız, Yüksel adlı bir oğlu olmuştur.³⁵

O'nu yakından tanıyanlardan Fahri Ecevit, Mahmut Esat Bozkurt'u anlatırken, şu hoş sözleri kullanır : "Büyük ve muntazam bir baş, boz derili ve hafif çilli bir yüz ; büyükçe, kemerli burun, ufak olmasına karşın hayat, ifade, ısrar dolu içe işleyen gözler... Bunların üzerinde neşeli veya kızgın da olsa, ağır şeyler düşünürken de, hafif işlere gülerken de çatık duran gözler kadar manalı iki kaş... Sözcükleri adeta ruhunun örsünde döver gibi ağır ağır konuşur. Kısık sesinde muhatabını kendisine çekip bağlayan bükülmez ve tek bir ısrar sezilirdi. O konuşurken dinlememek mümkün değildi... Mahmut Esat'a nadiren itiraz edilir, ekseriya fikirleri teslimiyetle benimsenir ; fakat daima ona hayran olunurdu. Fikirlerine ve ifadesine yayılmak değil, derinleşmek unsuru egemendi. Atatürk ve İnönü'den söz edilirken, bu mert insanın yüzü kızarır, sesi heyecanla titrer, omuzları tevazu ve minnetle çöker, kalbinin tam bir bağlılıkla çarptığı hissedilirdi. Onlardan söz edilirken, sanki ceketinin önünü ilikleyemediğinden sıkılıyor, utanıyor gibi dururdu"³⁶. Gerçek bir Türkçü ve Türkçe'ciydi. Cemil Bilsel, M.E. Bozkurt'un dil davasının öncülerinden birisi olduğunu ; öz Türkçe bir sözcüğün O'na en güzel yabancı sözcükten daha güzel geldiğini belirtir.³⁷ Şükrü Kaya ise, O'nun güzel konuşup güzel yazdığını sohbetlerinden, nutuklarından ve yazılarından edebiyat kitaplarına alınabilecek derin manalı, temiz ve pürüzsüz, güzel Türkçe cümlelerinin çokluğuna dikkat çeker.³⁸ Baha Arıkan'a göre ; "Türk kelimesi geçti mi, Türkçülük'ten bahis olundu mu yüreğinin başının sızladığını hissederdi".³⁹ "Türk" ve "Türkçülük" Mahmut Esat'ta "aşk"

34 A.g.y., s. 76.

35 Ne yazık ki, oğlu Yüksel ve kızı Ay, genç yaşta ölmüş olup, aile mezarlıklarında, baba ve annelerinin yanında yatmaktadır.

36 Fahri Ecevit, "Ölümü Dolayısıyla Mahmut Esat Bozkurt", Adliye Dergisi., ss: 51-52.

37 Adliye Dergisi, s. 48.

38 A.g. dergisi, s. 63.

39 Baha Arıkan, a.g.m., s. 7

derecesini geçmiş, "iptila" halini almıştı.⁴⁰ Türk Devrimi'ne katıksız biçimde bağlıdır : "Türk Milleti'nin büyük fedakarlığı ile vücut bulan inkılabı ufak bir taarruz, behemahal hayat ister" sözleri O'nundur. ⁴¹ "Biliriz ki, İnkılap öksüz, dul, erkek, kadın, genç, ihtiyar, bütün Türklük'ün ilahi mesaisi mahsulüdür" demektedir. ⁴²

Medeni Kanun hazırlanırken, yasaya tek bir fazla Türkçe sözcük koymak, bir yabancı kelimeyi eksiltmek için çırpındığını Cemil Bilsel belirtir. ⁴³ Atatürk'ü ; "Türk ırkından gelmiş, dünyanın en büyük adamı" diye tanımlardı. ⁴⁴ Türklüğü ve Türk ırkını yüceltmesi, çoğu zaman O'nun aşırı milliyetçi biçiminde yorumlanmasına neden olmuştur ; Ali Agah Dinel'in pek güzel belirttiği gibi ; kabul edilmelidir ki, yüz yıllardır, ümmet duygusunun uyuşturucu etkisiyle kendisini unutmuş, bu yüzden varlığı bile tehlikeye düşmüş bir ulus için, Mahmut Esat Bozkurt gibi "ülkü" adamlarına gereksinim vardır. ⁴⁵ "Türk" ve "Köylü" sözcükleri, onun en büyük ve en derin esin kaynaklarıdır. "Türk köylüsünün terli alını, en güzel kokulardan daha güzel ve temizdir" demektedir. ⁴⁶

Gerçekten O da, babası, dedesi, büyük dedesi gibi toprağa bağlıydı. Selçuk'a gelişinde rençber kıyafeti giyer, fırsat buldukça çift sürer, ata biner, nişan talimleri yapar, ava çıkardı. Köylülere karşı büyük bir sevgi ve saygısı vardı ; onlarla bir arkadaş gibi konuşur, dertleriyle ilgilenirdi. Türklük'ün simgesi olmuş davul, zurna ve kaval sesini çoğu kez ağlayarak dinlediğini, zeybek oynamaktan büyük zevk duyduğunu yakınları dile getirmektedir ⁴⁷ : "Ne yalan söyleyeyim. Issız dağlar başında koyunlarını otlatan çarıklı, kepenekli Türk çobanının üflediği kavalın yükselttiği yanık Türk havaları, bana Mozart'tan, Chopin'den de üstün geliyor. Duygularımı berikilerle kıyaslanamayacak kadar okşuyor, gıdıklıyor" demektedir. ⁴⁸

Hiç kuşkusuz, Mahmut Esat Bozkurt hakkında çok şey söylenebilir. O'nun ölümü üzerine, Nihat Erim'in kaleme aldığı şu sözler, oldukça anlamlıdır : "Türk Devrimi Necati gibi, Vasıf gibi, Reşit Galip gibi, Mahmut Esat gibi, daha delikanlılık çağlarında

40 A.g.m., s. 7

41 A.g.m., s. 8.

42 A.g.m., s. 8.

43 Cemil Bilsel, "Heyecan, İnsan ve İnkılap Adamı : Mahmut Esat", a.g. dergi, s. 48.

44 F. Işırtman, a.g.y., s. 14.

45 Akt : F. Işırtman, a.g.y., s. 75.

46 A.g.y., s. 14.

47 Bkz : A.g.y., s. 55.

48 Mahmut Esat Bozkurt, "Topyekün Türklük", Yeni Sabah, 23 Birinci-kanun 1943.

saflarına katılmış insanların kısa hizmet yıllarında büyük işler başardıklarını görmüştür. Bunun sebebi araştırıldığı zaman, genç ve bakir ruhların bulanmamış pınarlarından kuvvet alan imanın temizliği üzerinde elbet de durulacaktır." ⁴⁹

49 Nihat Erim, "Mahmut Esat Bozkurt için", **Ülkü**, 1 İkinci kanun 1944.